

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО ПРОСТОРУ ПЕДАГОГІЧНОГО ВИШУ ЯК ЗАПОРУКИ ОРГАНІЗАЦІЇ НДР

У статті розглядається сутність та структура освітньо-виховного простору вищого навчального закладу.

Ключові слова: *середовище, простір, освітньо-виховний простір.*

В сучасних умовах реформування та гуманізації освіти, невинного розвитку інформаційних технологій та інноваційних перетворень зростає роль освіти, покликаної забезпечувати не тільки високий рівень професійних знань, а й сприяти духовному розвитку людини. Центральним завданням модернізації освіти, провідним принципом державної освітньої політики визнають підготовку педагогічних працівників, створення умов для формування освіченої, творчої особистості вчителя, реалізації та самореалізації його природних задатків і можливостей в освітньому процесі.

Аналіз наукових досліджень свідчить про те, що важливу роль у вирішенні цього завдання належить освітньо-виховному простору вишу. Дана проблема знаходить своє відображення у наукових працях широкого кола авторів (О. Веряєв, Н. Грицькова, Б. Ельконін, І. Колесникова, О. Леонова, Т. Ткач І. Шалаєв, В. Ясвін). Проте структура освітньо-виховного простору вишу досліджена недостатньо.

Метою статті є визначення складових компонентів освітньо-виховного простору вищого навчального закладу, які сприяють ефективній організації НДР.

Вищий навчальний заклад є освітньо-культурним центром і виступає особливим освітньо-виховним простором, який визначає рівень, потенціал, характер знань, що пропонуються студентам. Сучасний фахівець повинен мати високий рівень загальної, професійної і інформаційної компетентності, вільно орієнтуватися у світовому інформаційному просторі і використовувати його ресурси для саморозвитку та самовдосконалення. У зв'язку з цим організація навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах має базуватися на принципах наукового, пізнавального, інформаційного та методичного забезпечення, що призводить до творчого опанування та осмислення отриманих знань, а також до проявів творчої науково-дослідної діяльності студентів. Необхідні умови для цього забезпечують два аспекти освітньо-виховного простору вищого навчального закладу: освітній та виховний простори вишу.

Перш ніж розглянути складові освітньо-виховного простору вишу, визначимо співвідношення понять "простір" і "середовище". В психолого-педагогічній літературі існують різноманітні значення цих понять.

Так, В. Ясвін розуміє освітнє середовище як "систему впливів і умов формування особистості за заданим взірцем, а також можливостей для її розвитку, що є в соціальному і просторово-предметному середовищі" [5, с. 14]. Як зазначає науковець, тип освітнього середовища визначається умовами і можливостями середовища, що сприяють розвитку активності (або пасивності) дитини, її особистісної свободи (або залежності). Дослідник стверджує, що освітнє

середовище не має чітко фіксованих меж. Останні визначаються самими суб'єктами освітнього процесу (керівниками школи, педагогами, батьками, дітьми). "Можна сказати, що кожен визначає межі власного освітнього середовища" [5, с. 193].

А. Каташов узагальнює різноманітні підходи до визначення поняття "освітнє середовище навчального закладу" та розглядає його як сукупність духовно-матеріальних умов функціонування закладу освіти, що забезпечують саморозвиток вільної і активної особистості, реалізацію творчого потенціалу дитини. Освітнє середовище, на думку цього автора, виступає функціональним і просторовим об'єднанням суб'єктів освіти, між якими встановлюються тісні різнопланові групові взаємозв'язки, і може розглядатися як модель соціокультурного простору, в якому відбувається становлення особистості [1, с. 8].

У педагогічній літературі близьким, але не синонімічним до поняття "освітнє середовище" виступає дефініція "освітній простір". Дослідники цього питання (О. Леонова, О. Мариновська, А. Цимбалару, І. Шендрик та ін.) вказують на те, що середовище характеризується статичністю, формується в межах конкретного навчального закладу, а простір – динамічністю та відображає систему соціальних зв'язків і стосунків у галузі освіти, характер взаємовідношень суспільства і соціальних інститутів, пов'язаних із задоволенням освітніх потреб суспільства. Простір характеризується суб'єктивним сприйняттям, є результатом конструктивної діяльності всіх суб'єктів освітнього процесу.

Таким чином, перша складова освітньо-виховного простору – освітній простір вишу – являє собою певну територію, що пов'язана з масштабними явищами в галузі освіти (як певна частина соціального простору, у межах якої здійснюється нормована освітня діяльність; як єдність, цілісне утворення в галузі освіти, яке має свої межі). Так, Н. Масюкова зазначає, що освітній простір складається з освітніх процесів - навчання, виховання, соціалізації, підготовки та ін. І. Колесникова виокремлює фізичні, соціокультурні, психологічні, комунікативні, віртуальні, парадигмальні характеристики освітнього простору. Н. Рибка, наголошує, що поняття освітній простір відбиває переважно внутрішні (педагогічні, психологічні, дидактичні та ін.) зміни в системі освіти [3, с. 8]. Характеризуючи освітній простір вищого навчального закладу, Г. Щевелева виокремлює такі основні його компоненти, як середовища: штучне робоче (навчальне) середовище, інформаційне середовище, соціальне середовище, внутрішнє середовище тощо. Виділяють також такі складові простору, як рівні (методологічний, методичний та ін.), сегменти (виховний простір, інформаційний простір, індивідуальні простори учасників навчально-виховного процесу та ін.), поля (етичне та ін.).

Отже, освітній простір - педагогічний феномен зустрічі та взаємодії людини з оточуючими її елементами-носіями культури (освітнім середовищем), у результаті чого відбувається їх осмислення та пізнання.

Доповнює і функціонує у взаємодії з освітнім простором вишу виховний простір вищого навчального закладу. Він зумовлює морально-естетичну взаємодію педагога зі студентами, студентів між собою, дозволяє сформувати освічену і висококультурну людину. Вищий навчальний заклад у цьому розумінні є не тільки часткою виховного простору суспільства, а сам виступає як особливий виховний простір, що трансформує знання і культурні цінності.

Виховний процес у вищому навчальному закладі реалізує принципи виховання, визначені Концепцією виховання дітей та молоді в національній системі освіти і складені історично (єдність національного і загальнолюдського; природовідповідність; культуровідповідність; активність, самодіяльність і творча ініціатива студентської молоді; демократизація виховання; гуманізація виховання; безперервність і наступність виховання; єдність навчання і виховання; цілеспрямованість; диференціація та індивідуалізація виховного процесу; етнізація; комплексний підхід; опора на позитивне).

Сучасний розвиток освітніх програм в Україні полягає в пошуку ефективних засобів реалізації провідної ідеї реформування системи освіти – ідеї створення оптимальних умов для розвитку особистості, перетворення освіти на дійовий чинник розвитку людини. Ключова роль у задоволенні вказаних вимог належить педагогу як суб'єкту управління навчально-виховним процесом. Педагогу належить провідна роль у процесі виховання й розвитку особистості студента. В умовах нової освітньо-світоглядної парадигми вищої освіти в Україні з'явилася нагальна потреба розробки й реалізації такої психолого-педагогічної моделі викладача вищої школи, яка б урахувала

національно-культурні традиції функціонування освітньо-виховного простору і сучасні прогресивні світові тенденції педагогічного поступу.

Провідна роль у навчально-виховному процесі належить викладачеві, функції якого мають специфічні якості і ознаки, а особистісні психологічні характеристики здатні впливати як на навчально-виховний процес загалом, так і на особистісний розвиток кожного студента. Викладач є центральною фігурою у вищому навчальному закладі, йому належить і стратегічна роль у розвитку студента протягом професійної підготовки. У процесі взаємодії викладача і студентів відбувається особистісне зростання, духовно-творче збагачення обох сторін, що є необхідним елементом спадковості поколінь.

Реалізуючи різні цілі діяльності, викладач вишу здійснює такі її види: педагогічну, науково-дослідну, професійну (за базовою спеціальністю), адміністративно-господарську, управлінську, комерційну і громадську.

Педагогічна діяльність має свої структурні, змістовні і функціональні особливості, які повинні враховуватися як при розробці кваліфікаційних характеристик фахівця, так і організації педагогічної освіти. Педагогічній діяльності в освітньо-виховному просторі вишу притаманна поліфункціональність. Перед викладачем стоїть завдання в кожній події виділяти множинний смисл (освітній, виховний, розвиваючий); реалізуються ці функції одночасно, кожна з них втілюється у безпосередні педагогічні події, які складають безліч постійно вирішуваних викладачем завдань. Отже, викладачеві вищої школи в процесі організації освітнього простору необхідно логічно поєднувати методи отримання студентами готових знань з методами навчальної діяльності, що спрямовані на самостійне набуття ними нових знань. На основі цього створюються об'єктивно сприятливі умови щодо залучення студентів до науково-дослідної роботи, оскільки студенти налаштовуються на самостійний пошук, обробку і представлення інформації, участь у роботі наукових гуртків та підготовку різноманітних дослідницьких проектів.

Професійна діяльність викладача вищої школи вимагає наявності певних особистісних якостей, соціально-психологічних рис і педагогічних здібностей. Оскільки педагогічний процес - це перш за все взаємодія особистостей, то основним засобом впливу педагога стає він сам як особистість, а не лише як фахівець, який володіє необхідними знаннями та навичками. Унаслідок того, що наукова діяльність є невід'ємною складовою професійної діяльності викладача вищої школи, освітньо-виховний простір вишу дає йому змогу залучати і студентів до цієї наукової діяльності, спочатку на пошуковому рівні, а потім і на більш високому.

Важливу роль відіграє стиль професійно-педагогічного спілкування викладача зі студентами як сукупність індивідуально-типологічних особливостей педагогічної взаємодії. Традиційно виділяють три основні стилі педагогічного спілкування: авторитарний, ліберальний і демократичний (у стилі знаходять вираження особливості комунікативних можливостей педагога, досягнутий рівень взаємин, творча індивідуальність педагога, особливості студентського колективу).

Зазвичай, кожен викладач використовує різні стилі педагогічного спілкування. На думку С. Смірнова, оптимальний індивідуальний стиль – це такий стиль, який дозволяє максимально використовувати сильні сторони викладача і, по можливості, компенсувати слабкі сторони його темпераменту, характеру, здібностей і особистості в цілому. Це сукупність відносно стійких характерних для даної особистості прийомів і методів організації спілкування, які, у свою чергу, визначаються рисами особистості і характеру. Успішність створення індивідуального стилю значною мірою визначає ступінь професійного становлення викладача [4, с. 283].

Найбільш ефективно вирішувати педагогічні завдання освітньо-виховного простору вишу дозволяє демократичний стиль, при якому викладач ураховує індивідуальні особливості студентів, їх особистий досвід, специфіку їх потреб і можливостей, свідомо ставить завдання перед студентами, не проявляє негативних установок, об'єктивний в оцінках, ініціативний у контактах. Такий стиль спілкування можна охарактеризувати як особистісний. Виробити його може лише людина, яка має високий рівень професійного самоусвідомлення, схильна до постійного аналізу своєї поведінки і має адекватну самооцінку. Саме демократичний стиль спілкування сприяє зацікавленості студентів у спільній роботі з викладачем і налаштовує на науково-дослідну роботу.

Демократичний стиль є основою сучасної концепції гуманістичного виховання, що створює найбільш сприятливі умови для розкриття та розвитку здібностей майбутніх учителів, і зокрема здібностей до НДР. Ефективність гуманістичного виховання значною мірою залежить від

спрямованості виховного процесу, форм та методів його організації. Серед методів і прийомів гуманістичного виховання важлива роль належить активним методам, що ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії, спрямовані на самостійний пошук істини та сприяють конструктивно-критичному способу мислення. Провідним методом виховання гуманістичних цінностей є метод творчого діалогу (полілогу), коли викладач і студент(-и) спільно шукають і знаходять відповіді на питання, що дає можливість послідовної самореалізації особистісних сил. Побудова діалогічної взаємодії педагога з дітьми ґрунтується на сюжетній, проблемній основі, яка охоплює сукупність психолого-педагогічних прийомів і способів стимулювання студентів до думки, дії, рішення, учинку, забезпечуючи тим самим прояв суб'єктної сутності особистості.

Гуманістична парадигма передбачає концентрування навчального процесу не на предметі, а на особистості студента, його професійному становленні та особистісному зростанні. Задля цього сам викладач має бути високого рівня самоактуалізованості, особистісної і громадянської зрілості. Гуманістична направленість освітньо-виховного простору спрямована на актуалізацію творчого потенціалу мислення, почуттів, обґрунтованого осмислення педагогічної проблеми.

Основними напрямками виховної роботи у вищому навчальному закладі є: формування наукового світогляду; громадянське та патріотичне виховання; правове виховання; моральне виховання; художньо-естетичне, трудове, фізичне виховання; екологічне виховання; професійне виховання, які реалізуються в навчальних закладах у процесі навчання та позааудиторної діяльності студента, зокрема, пов'язані з НДР. У студентів формується науковий світогляд, активна життєва позиція, високі моральні якості, естетичний смак, фізична досконалість, правова культура. Виховний аспект педагогічного процесу спрямований як на формування загальносоціальних якостей особистості, так і на збереження індивідуальності й унікальності студента. Отже, процес виховання є складною діалектичною системою, кожен компонент якої може теж розглядатися як система, що має свої компоненти і здатна існувати лише в певному середовищі та у взаємодії з ним. Таким середовищем буде освітньо-виховний простір, функціональність якого може бути забезпечена лише в тому разі, якщо вся діяльність колективу буде спрямована на створення умов, що забезпечують розвиток особистості студента.

Таким чином, уважатимемо, що освітньо-виховний простір вищого навчального закладу – це складне багатоаспектне утворення, що охоплює сукупність зовнішніх умов, в яких відбувається навчально-виховний процес, здійснюється освітня діяльність, забезпечуються активні виховні процеси та взаємовідносини. Спеціально організоване освітнє середовище з його структурованою системою соціально-педагогічних чинників і умов є простором для становлення і розвитку особистості молодого людини.

Освітньо-виховний простір вищого педагогічного навчального закладу має бути спрямованим на створення педагогічно орієнтованого творчого середовища, а отже сприяє ефективності організації НДР студентів в освітньо-виховному просторі педагогічного вишу. За визначенням К. Приходченко, творче освітньо-виховне середовище – це таке оточення особистості, в якому гармонізується стан людини, нейтралізуються наслідки стресу, розвиваються творчі здібності, здійснюється оздоровчий вплив на весь організм, взаємовідносини із соціальним середовищем спрямовуються у конструктивне русло, полегшуються контакти з власною сутністю, з внутрішнім "я", збільшуються можливості включення до процесу творчої імпровізації з максимально можливою самореалізацією, саморозвитком і самотворчістю, зростають виявлення цілеспрямованої творчої активності, осмислення і визначення можливостей та життєвих цілей [2].

Висновки. Таким чином, визначено, що освітньо-виховний простір вищого навчального закладу – складне багатоаспектне утворення, спрямоване на ефективний розвиток та формування особистості майбутніх фахівців, на створення творчого освітньо-виховного середовища, яке сприяє ефективній організації НДР студентів.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі вбачаємо в дослідженні впливу освітньо-виховного простору на особистість майбутніх учителів, зокрема на розвиток педагогічної обдарованості студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Каташов А. І.* Педагогічні основи розвитку інноваційного освітнього середовища сучасного ліцею: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / А. І. Каташов. – Луганськ, 2001. – 20 с.
2. *Приходченко К. І.* Педагогічні основи формування творчого освітньо-виховного середовища в загальноосвітніх навчальних закладах гуманітарного профілю: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.07 / К. І. Приходченко. – Луганськ, 2008. – 48 с.
3. *Рибка Н. М.* Єдиний освітній простір як інтегративна система: соціально-філософський аналіз: Автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Н. М. Рибка. – Одеса, 2005. – 24 с.
4. *Смирнов С. Д.* Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности: уч. пособие для студентов высших учебных заведений / С. Д. Смирнов. – М.: Академия, 2001. – 304 с.
5. *Ясвин В. А.* Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В. А. Ясвин. – М.: Смысл, 2001. – 365 с.

Подано до редакції 28.09.11
